

F. Fernández Rei (2008): “*Cheira a resina, fiúncho e marusía. A paisaxe do mar da Arousa na poesía de Ramón Cabanillas*”, en E. Corral Díaz / L. Fontoira Suris / E. Moscoso Mato: *A mi dizen quantos amigos ey. Homenaxe ao profesor Xosé Luís Couceiro*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 129-143.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

CHEIRA A RESINA, FIÚNCHO E MARUSÍA. A PAISAXE DO MAR DA AROUSA NA POESÍA DE RAMÓN CABANILLAS

Francisco Fernández Rei

UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

As augas e os ventos, as illas e os barcos, as vilas e as xentes da ría da Arousa, que en realidade é un mar, teñen maior ou menor presenza en escritores que naceron ou que se criaron nas súas ribeiras, como se aprecia na obra poética de Cabanillas, Manuel Antonio, Bouza-Brey e Lueiro Rey ou na prosa de Castelao e Dieste. En Manuel Antonio non hai mostras dunha paisaxe arousa explícita, porque o seu é un “mar puro, sin ribeiras nin costas, perdido entre costelaciós”, como definira Otero Espasandín o mar do poemario *De catro a catro*. Así e todo, a “paisaxe” da Arousa está ben presente no léxico tradicional propio (e ás veces exclusivo) da xente do mar de Rianxo que aparece en toda a súa obra.

Este mar tamén se pode rastrexar en autores que non son arousáns, pero que tiñan relacións familiares nas súas ribeiras, como o eonaviego Cotarelo Villedor, casado en Vilaxoán, onde debeu coñecer o léxico e o mundo do seu teatro mariñeiro, particularmente o de *Beiramar*. E tamén é o caso do mindoniense Cunqueiro, con familia en Cambados, que en 1957 adicou esta fermosísima cantiga ó mar da Arousa e á dorna, señora dese literario mar:

Si miña señor á i-alba da Arousa beilar
poñerille, belida, un ventíño no mar.
A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Poñerille unha frauta e máis un reiseñor
e unha longa soedade coma a da mar maior
A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Na illa de Cortegada poñerille un galán
por pastor das mareas co seu remo na man.
A dorna vai e ven
que meu amor ten!

Poñerille unha gaita no bico da ría
e unha avelaneira no medio do día.
A dorna vai e ven
que meu amor ten!

A presenza da paisaxe da Arousa na prosa e na poesía de Méndez Ferrín ou na poesía de García Bodaño, entre outros clásicos vivos, seguramente sexa a súa particular homenaxe á obra literaria e sociopolítica de arousáns como Cabanillas, Castelao ou Manuel Antonio.

Tamén está presente na obra de poetas novos que son arousáns de corazón, despois de anos vivindo nas ribeiras do Salnés, como Emilio Insua, cambadés de Viveiro, que cantou a emoción estética e a placidez dos atardeceres do mar da Arousa; e é o caso de Xurxo Alonso, vilagarcían de Buenos Aires, e o de Domingo Tabuyo e Ramón Caride, cambadeses de Pontevedra e Cea, os tres con mostras da paisaxe arousá n'*O cancionero e o mar*, co que o Fogar do Pescador de Vilaxoán honrou en 1998 a Mendiño, Martín Códax e Joan de Cangas, poetas do mar de Vigo, e a Paio Gómez Chariño, señor de Rianxo e Sobrán e primeiro almirante do mar. Nese *Cancioneiro*, Uxío Novoneyra, o cantor dos cumes do Courel, achegouse a esa paisaxe cos breves “Dous poemas do Mar da Arousa”.

Como contribución á homenaxe a Xosé Luís Couceiro, profesor meu na materia optativa de Literatura Francesa no xa afastado curso 1973-74 e, desde hai tantos anos, compañeiro do Departamento de Filoloxía Galega e do Instituto da Lingua Galega da USC, tratarei a presenza da paisaxe do mar da Arousa na poesía de Ramón Cabanillas (1876-1959), e particularmente a paisaxe deste mar ollado desde a ribeira do seu Cambados natal.

1. As augas do “lago cambadés”

A vila de Cambados non ten aínda hoxe un núcleo propiamente dito, pois segue a ser a suma de tres antigas viliñas (Fefiñáns, Cambados e San Tomé)

situadas no costado de leste da ría da Arousa. O de Cabanillas era un Cambados “probe e fidalgo e soñador, que ó cantareiro són dos pinales i ó agarimo dos teus pazos lexendarios, dormes deitado ó sol, á veira do mar”, tal como consta na dedicatoria de *Vento mareiro* (1915) e de *Da terra asoballada* (1917).

As augas mariñas da súa poesía son, fundamentalmente, as que bañan o Salnés arousán, que denomina *mar de Arousa* nos poemas “Diante d’unha cunca de viño espadeiro” (*Da terra asoballada* 1917) ou en “A Calzada de Cambados” (*Da terra asoballada* 1926), ou ben *mar arousano* n’*O Bendito San Amaro* (1926), onde nos mostra un monte Castrove “deitado/ na campía do Salnés/ diante do mar arousano”.

Nalgunha páxina da prosa da *Antífona da cantiga* (1951) esas augas denomínaas *ría de Arousa* (“Tal poidera ser que aquela meiga ría de Arousa esteña soñando c-o Ulla”), ou simplemente *a ría* (“Na boca da ría, a Illa de Sálvora”). Tamén é *a ría* no poema “O que non morreu” (*No desterro* 1913): “o mar da ría encantada/ dos seus lindeiros dominio”; na poesía ventureira “Da medianoite ó día” (1931), que comeza co verso “Ría baixa. Cons e pinos” e contra o final pode lerse “Dan as catro. Pol-a ría/ voa a brisa mañanceira”; e o mesmo en textos de *Camiños no tempo* (1949), como “No castelo de Lobeira” (“o mar da ría reloce/ como un espello de prata”) e “Vieiros da vida” (“Albores de velas/na prata da ría”). E no poema “A trainera” (*Desterro* 1913) o mar da Arousa e as augas que bañan a ribeira da súa vila natal, son o *lago cambadés* ou ben a *ría cambadesa*.

Desde a ribeira de Fefiñáns, viliña onde nacera Cabanillas, é ben visible a illa de Sálvora da entrada da ría, a “illa encantada/ de rochedos de coral/ esmeralda verdegaia /ô resprandor do luar” de onde procede a espada Escalibor de *Na noite estrelecida* (1926). E non menos visible é o inmenso cón de Nor¹ (en

1 O historiador, pintor e poeta Xaquín Sánchez Peña, correlexionario cambadés de Cabanillas, ten o texto inédito “O con de Nor”, dedicado a ese farallón da entrada da ría:

¡Con xigante, as túas bondades,
n-as ten ningún ser humán,
pois ti e Sálvora aguantades,
para defender nosos lares,
a embestida do Océan!...

(...)

¡Con defensor d-esta ría
non te botes de señor,
qu-é máis forte a túa valía
sin nobreza e señoría,
sendo con que cond-e e honor.

Cabanillas sempre Noro), do citado poema “A Calzada de Cambados”: “Alá, na boca da ría,/ dende a solana da costa/ o Con de Noro vixía”. Este cón e a artúrica Sálvora aparecen xuntos na poética prosa da *Antífona da cantiga*:

Na boca da ría, a illa de Sálvora, niño da pomba mística do Sant Grial, vela o sono do rei Artur que repousa no sartego aberto pol-o ferro de Celt, agardando o retorno da nau remolcada pol-os cisnes coroados de Cornualles, namentras o farallón de Noro axexa o atraque dos esquifes de coiro dos abós céltigos e os vagorosos heróis ossiánicos en volta de terras de Armórica.

O mar aberto que está por alá de Sálvora, “o mar dos tempos novos”, é evocado por Cabanillas no poema “O cruceiro do monte” (1922), que edita despois d’ *O Cabaleiro do Sant Grial* (1921), primeira entrega das tres sagas artúricas. Desde este popular cruceiro-miradoiro do monte da Pastora, na propia vila, contémpase boa parte do mar da Arousa:

Óllase de alí o mar que aldraxa e bate
de Sálvora os rochedos,
as verdes, escumosas
ágoas do mar aberto:
o mar de Atlante,
o mar dos outos berros,
o mar dos tempos novos
que agacha en neboeiros
a illa Cemeriana
onde agarda o Encuberto,
o mar das ondas irtas e galgantes
de onde rompen, incertos,
os camiños do Mundo,
rutas do Alén, do Ensono, do Misterio!

2. A saudade da ribeira cambadesa

O contacto de Cabanillas coa paisaxe cambadesa na nenez e na adolescencia formou a alma do poeta, en palabras de Fernández del Riego (2000: 27), que considera que esa paisaxe axuda parcialmente a explicar as preferencias, a concepción da vida e as actitudes dominantes do escritor:

Todo, na paisaxe evocada, vibra e fala ao unísono, e ri na ledicia primaveral, e atristúrase nos días outonizos. Nos poemas trascende, en moitas ocasións, a saudade terrea, a lembranza enternecida dos lugares vividos na nenez.

Cheira a resina, fiúncho e marusía. *A paisaxe do mar da Arousa na poesía de Ramón Cabanillas*

A súa ollada diríxese, a cada momento, a cousas ben concretas e determinadas: a saída do sol polo Castrove, e a súa posta polo mar de Sálvora; a señorial praza de Fefiñáns; o monte da Pastora, que considera o mellor miradoiro do val do Salnés; a torre de San Sadurniño cos seus salseiros; San Tomé do Mar, cos seus mariñeiros...

Para F. del Riego, a paisaxe da poesía de Cabanillas non é unha paisaxe interior, de alma, senón que máis ben se mostra cunha sensación exteriorizada, con emprego, sobre todo, de elementos externos, que producen unha neta e tensa sensación evocadora. Cabanillas reflectía o que pasaba diante del, a vida; agora ben, “a súa poesía ten unha emoción baril, moi chea de presaxio e de sentimento lírico, cando canta as circunstancias do mundo que o arrodea”.

Como emigrante en Cuba, a saudade que sentía do mundo cambadés reflectiuna en diversos textos do seu primeiro poemario, *No desterro* (1913), editado en La Habana cando contaba 34 anos. Un deses textos é o citado “A trainera”, embarcación moderna e veloz que chegara a Cambados desde a costa de Cantabria a comezos de século, á que lle pide que erga bulindo a vela e que meta o temón á présa para o “probe desterrado” devolver ó patrio lar. Nesa veloz traiñeira os seus pensamentos cruzarían rapidamente o Atlántico que o separaba da máxica ribeira do seu “lago cambadés”:

¡Ou nave pescadora
da máxica riveira
na que xoguei de neno!
¡Ou branca fror mareira!
¡Ou pelra briladora
do lago cambadés!
(...)
¡Ou branca trainera
da ría cambadesa,
ergue bulindo a vela,
mete o timón apresa
e o probe desterrado
devolve ó patrio lar!

A mesma saudade da distancia vese nos sonetos costumistas da sección “Paisaxes” de *No desterro*, onde está moi presente a paisaxe humana da ribeira (mariñeiros e reghateiras), os barcos tradicionais de Cambados e a paisaxe física da xente do mar e dos seus barcos. No soneto “Na ribeira” as brancas ghaivotas andan como tolas “arredor da pulida regateira/ que escabecha sardiñas na ribeira”, as dornas gañan “porto bolinando/ por un mar furruxento que breando/ espalla sobre os cons albas guedexas” e as forzas vivas da vila pasean protexéndose do nordeste.

No soneto “Na taberna”, entre cheiro “a aceite e pemento requemados/rustido de xurés en caldeirada”, mentres un patrón conta unha historia de afogados, “inando, entran mollados, os homes d-unha ‘lancha de enviada’”. Esta xente viña co peixe pescado no día, mentres que os barcos e os mariñeiros de Cambados continuaban a faenar varios días nas postas, particularmente nas de Sálvora.

E nun dos tercetos de “A luzada do día” saen a toda velocidade as lanchas do porto:

Antre un fervente rebrilar de escumas
sán mar afora as lanchas, como prumas,
ô puxante compás dos longos remos”.

O soneto “No pinal” non presenta referencias explícitas xeográficas, pero sen dúbida ningunha se trata do piñeiral de Tragrove, no puntal do mesmo nome situado no medio do mar entre Fefiñáns e a Illa da Arousa. Cabanillas evócao coa mistura de olor a terra e a mar picado (“cheira a resina, funcho e marusía”), á vez que o evoca co vento mareiro (“Xeme o vento mareiro unha elexía/ antr’os pinos que fungan mormullando”), que é como a xente do mar de Cambados denomina un ventíño que chega á ribeira desde o costado de noroeste da ría (desde a parte da Curota, na serra do Barbanza), en días de primavera e verán, e desde a mediodía á tardiña baixa.

Este popular e garimoso vento cambadés (e doutras ribeiras do Salnés) está no título do libro *Vento mareiro* (1915), tamén editado en La Habana, poemario fundamental na renovación da lírica galega do século XX. Unha das composicións desta obra, a modernista “A sombra do Pinal”, ten como tema ese piñeiral enraizado nas laxes da beiramar:

¡Pinal de Tragove!
¡Zoador, barulleiro, pinal
enraizado nas laxes fendidas
da veira do mar!

¡Qué dozura no arume bravío
ten a branda resina que caí
das abertas feridas das ponlas
en adoas de limpo cristal!
¡Qué agarimo e brandura do berce
nas secas faíscas alfombra do chan!
¡Pinal de Tragove!
¡Fungador, imponente pinal
que te ergues altivo,
rei da soedá,

Cheira a resina, fiúncho e marusía. *A paisaxe do mar da Arousa na poesía de Ramón Cabanillas*

ó fronte o misterio calado do ceo,
ós pés o misterio bruante do mar!
(...)

3. Cadros da paisaxe da Arousa, ollada desde Cambados

O coruñés Francisco Lloréns (1874-1948) pintou un cadro no que en primeiro plano aparecen tres olmos do paseo da Calsada de Cambados que lles dan sombra a unha muller e a unha meniña sentadas nun banco idéntico ós que hoxe hai no centro dese paseo; e no fondo do cadro está o mar e a paisaxe da ría da Arousa. Lloréns creara a paisaxe galega baseándose na fórmula subxectiva e idealizante da xeración do 98 española e aplicara nas súas paisaxes o luminismo do seu mestre Sorolla, como sinalou Lema Suárez (2001: 275-6).

Cando en 1925 morreu a muller do pintor, que é a que aparece no citado cadro coa súa filla, Cabanillas publicou no xornal *Galicia* o fermoso poema de pésame “A Calzada de Cambados” coa adicatoria “Para Lloréns, in memoriam”², no que fai unha “paráfrase” da paisaxe do cadro, tal como parafraseaba poemas de autores non galegos. Comeza cunha descrición do fondo do cadro, a paisaxe da ría que calquera día despexado de verán se pode contemplar desde o popular e transitado paseo da Calsada, que une as viliñas de Fefiñáns e Cambados: no fondo da ría, a serra do Barbanza, co alto da Curota; na boca da ría, o vixiante cón de Nor ; á esquerda e diante do Grove, a illa de Louxo (a turística Toxa), onde a luz acende as cunchas de nácar dos seus areeiros; no mar, diante da Calsada, o revastal da Emperghadoira con algúns cons, que nunca cobre o mar, nos que a luz “crava frechas de diamante”, a mesma luz que se crava nas “mareiras Mos de fora” do soneto dedicado a Alfredo Brañas, enormes cons en forma de moa diante do peirao de Cambados; e detrás da Emperghadoira está o puntal de Tragrove (o Bico do Cabo no falar dos vellos), onde a luz doura o arume dos piñeiros:

Sol de vran. O mar de Arousa,
de praia a praia tendido,
canso de loitar, repousa.
Ceo azuado e senlleiro.
Limpóu de néboa â Curota
o maino vento mareiro.
Alá, na boca da ría,

2 Reeditouno en *Da terra asoballada* (1926) co título “A Calzada de Cambados (Lenzo de F. Lloréns)”, e debaixo *In memoriam*, precedido dunha cruz.

dende a solana da costa
 o Con de Noro vixía.
 A luz que cai brava e roxa
 encende as cunchas de nácar
 dos areiros da Toxa,
 atolada e cantareira
 crava frechas de diamante
 nos negros cons da ribeira,
 e, ardendo e brincando, chove
 moída en pingas de ouro
 nos pinales de Tragove.

A continuación presenta unha paisaxe de dornas veleando, cos seus “leviáns ronseles de prata” pola popa:

Nás ágoas craras e mornas,
 as velas alba ó sol,
 agardan o leste as dornas.
 Adiantan quedo quediño,
 perguiceiras, soñadoras,
 durmíndose no camiño,
 deixando a popa, tras delas,
 leviáns ronseles de prata
 como regueiros de estrelas.

Os seguintes versos son tristes presaxios dunha paisaxe que se relaciona co desenlace do poema: as badaladas do mediodía da parroquial de Cambados, que rodan sen rumbo “como pombas asombradas”; o corvo mariño “agoiro de loito e bágoas” que cruza velozmente desde a Illa da Arousa a San Sadurniño:

Son as doce. Xoga o vento
 co fino e dondo tanguido
 da campana do Convento,
 e rodan as badaladas
 sin rumbo, a ir e vir, voando
 como pombas asombradas.
 Da Isla a San Saturniño,
 pasa esguío, silenzoso,
 retinto corvo mariño.
 Vai lanzador ras das ágoas
 como venablo de firente
 agoiro de loito e bágoas.

Nos versos finais describe o primeiro plano do cadro, pero o realmente importante aquí non é a paisaxe física, senón a paisaxe da alma do poeta, a

tristeza polo falecemento da esposa de Lloréns. Cabanillas diríxese á “leda e ditosa” meniña do cadro, que a nai atende á sombra dos vellos olmos da Calsada; e a esa meniña, que ignora que pola ría anda unha “frecha feridora”, pidelle que bique a súa nai... “que se vái!”:

¡Neniña, gomo de rosa,
que á sombra dos vellos olmos
floreces leda e ditosa!
¡Baixo os maternos coidados,
bicada do mar de Arousa
na Calzada de Cambados,
qué lonxe estás n-esta hora
de saber que anda no aire
unha frecha feridora!

¡Dalle un bico a tua nai,
neniña, gomo de rosa!
¡Dalle un bico, que se vái!

San Sadurniño (en Cabanillas San Saturniño) onde foi dar ese “retinto corvo mariño” é un illote, a uns metros do barrio mariñeiro de San Tomé do Mar. Nese illote, mesmo á beiriña do mar, mantéñense en pé os restos dunha torre á que se refire o poeta nestes versos, onde compara o lento derrubamento desa edificación coa perda das súas propias ilusións³:

Torre de San Saturniño,
veira do mar sobr-os cons.
¡Ti caes pedriña a pedra
y-eu ilusión a ilusión!

Esa torre, unha das iconas de Cambados, tamén aparece no longo poema “O casal de Caticovas” (1924), onde evoca as paisaxes do Salnés que formaban parte das súas vivencias⁴:

- 3 Este texto figura en *Cambados Histórico*, manuscrito inédito de Xaquín Sánchez Peña, escrito entre 1925 e a década de 1940. Luís Rei publicouno no artigo “Raíñas e birbiricheiras” da serie “Tópicos e pretextos para unha historia de Cambados”, en *Máis Cambados. Suplemento mensual de Faro de Vigo* nº 20 (10-12-2006).
- 4 O poema reeditouse en *Camiños no tempo* (1949). Segundo información de Luís Rei, excelente coñecedor da biografía de Cabanillas, ese texto supuxo en 1924 a reaparición pública do poeta, despois de case un ano en silencio. Volvía derrotado do seu primeiro “desterro madrileño” e estivo uns meses en Cambados antes de irse a Mondariz. Na vila natal parece ser que tivo un procesamento, aínda que nada concreto se sabe, e na primavera de 1924 houbo voces en Cambados que faloron de renderlle unha homenaxe, que el non aceptou. Este é un poema do “desterro interior” de Cabanillas, con “paisaxe interior” do poeta, feito desde o seu querido Casal de Caticovas.

¡Torre de Santomé sóbor da praia,
 Por un milagro de dor sostida,
 Onde unha reina seus amores laia
 No misterio da noite estrelecida!

A torre de San Sadurniño formaba parte do sistema defensivo que na costa tiña a mitra compostelá para se protexer dos ataques normandos. Cando na “vila vella” de San Tomé (así se chamaba o illote cando estaba habitado) se recibían sinais da veciña torre da Lanzada, desde San Sadurniño, con fogueiras avisaríase á desaparecida torre da Illa da Arousa citada por Sarmiento (na Illa queda o nome do barrio da Torre, na zona onde está a igrexa parroquial) e desde esta posiblemente se farían sinais de aproximación á torre de Cálogo de Vilanova; de aquí á desaparecida torre de Miadelos ou Miradelos (na desembocadura do Ulla, entre O Carril e Bamio), que á súa vez avisaría o Castellum Honesti (as Torres do Oeste de Catoira), que enviaría o sinal á fortaleza da Rocha, nas aforas de Compostela.

Na introdución da *Antífona da Cantiga* (1951) Cabanillas alude ás incursións dos viquingos na ría da Arousa e a esa paisaxe defensiva na costa do Salnés, á vez que se refire á frota de Xelmírez e a Paio Gómez Charriño, almirante dos mares, cando despois da conquista de Sevilla navegaba cos seus engalanados navíos polo mar da Arousa cara ó seu señorío de Rianxo:

as esguías cuadernas e as quillas, firentes como espadas, dos rexoos vikingos ó mando de Olaf o santo, de Ulfo arriscado, do forzado Vang, de Jorsafari pescador de tridente, protexidos das loiras valkirias cabalgadoras de nubes; as galeas e birremes de Xelmírez, de remos lizgairios e clamorosos, levando a Euxerio por naucherio e capitán, correndo a costa brava, no entanto a atalaia da Lanzada chisca os ollos de lume ós torreóns vixiantes de Santo Tomé do Mar, do Xiabre e de Lobeira; os navíos de Charino, cubertos de rosas e de loureiros sevillanos, camiño de Rianxo;

No poema “A noite na Calzada”, Cabanillas comeza pintando a paisaxe case nocturna do mar da Arousa que se divisa cando se baixa desde o cambadés monte da Pastora, nos momentos en que empezan a prenderse as luces dos faros das illas, e iso mentres a “bris mariña rolaba polo val”:

Desque se puña o sol, paso a pasiño,
 derrengados baixábamnos da ermida.
 Pérolas sombrizosas espalladas
 na bandexa da ría,
 Sálvora, Ons, Arousa, Rúa, Noro
 a roxa luz dos fachos encendían.

A seguir pinta tres escenas mariñeiras nocturnas da ribeira cambadesa, en certo modo semellantes ás evocadas en versos da citada sección “Paisaxes” de *No desterro* (1913). Primeiro sitúanos no porto cando están a chegar os barcos con peixe para a venda, as “lanchas de enviada” con sardiña e as lanchas que viñan da ría de Muros, que seguramente traían *pixota* (nome tradicional de Cambados para a pescada), *badexo* e outro peixe de liña que tomaban as lanchas volanteiras⁵:

Abocaban ó porto
as lanchas de enviada coa sardiña
das postas da Barrosa. Da lonxana
punta de Aguiño, lentas, esvaídas
chegaban armoñosas resoancias
de mareiras cantigas
e o ¡chas! ¡chas! das paladas dos remeiros
franxindo a fror das ágoas cristaiñas:
viñan das arriscadas volanteiras,
-proas panzudas e lixeiras quillas-,
de Muros e do Son, de Corrubedo
na costa brava, nevoenta e hirta.

O seguinte cadro nocturno do poema son as mulleres que lavan o peixe nos cons do peirao, escena por outra parte ben reflectida nunha coñecida postal turística cambadesa da década de 1910:

No areiro e nas laxes do peirao
as algareiras mozas pescantinas,
-copras con rabo, verbas arroutadas,
risadas estalantes de malicia-,
descabezan o peixe.

5 No primeiro terzo do século XX Cambados non tivo a puxante industria conserveira de portos arousáns como O Grove, Vilanova, Vilaxoán, A Illa ou A Pobra; porén, desenvolveu a comercialización do peixe fresco e do marisco, o que facía que barcos de toda a ría viñesen vender á súa lonxa, antes e despois do 1936, sobre todo para o mercado da “cuarta feira” que se celebraba na praza do palacio de Fefiñáns (popularmente denominado “O Eirado” ou ben “prasa do Mercado” ou “O Mercado”). Nunca faltaban trasmalleiros de Aguiño e de Artes nin barcos de Ribeira, que andaban ó cerco de xareta, nin as motoras da sardiña do Grove, que posiblemente pescaban nas postas da Barrosa, que é como os mariñeiros de Cambados designan a zona da Lanzada (ou a propia Lanzada), onde tamén eles ían pescar. Daquela achegábanse á vila arrieiros de diversos lugares de Galicia, que viñan comprar peixe, que levaban limpo despois de que mulleres do lugar de Santa Mariña (na mesma parroquia de Cambados) llelo limpasen no “muelle novo”, ás veces só pola magha, que esas mulleres levaban para estercar as súas veighas.

E a seguir evoca Cabanillas os arrieiros que na taberna xogan e beben, mentres lles lavan o peixe que mercaron na poxa ou, se cadra, mentres agardan pola chegada de novos barcos con máis peixe:

Na taberna,
os arrieiros xogan á malilla
e valeiran os xerros agardando,
mulas á porta, para montar a estiva
das cargas que, trotando toda a noite,
han levar, val abaixo, monte arriba,
a feiras e mercados, Ponteareas,
Lalín, a Estrada, Caldas, a Cañiza...

Este poema “A noite na Calzada”, ó igual que “As tardes na Pastora”, non están datados, pero foron escritos a comezos da década de 1950, a xulgar polas contas do propio Cabanillas. Trátase de poemas de “tempos idos” onde o poeta, na recta final da vida, evoca momentos e paisaxes humanas que xa se foron. Estamos lonxe daqueles poemas saudosos de *No desterro* onde a paisaxe humana cambadesa que evocaba estaba viva, aínda que ausente.

4. A dorna, señora do mar da Arousa

A dorna é unha icona do mar da Arousa, e particularmente de portos como O Grove, Ribeira, Aguiño ou A Illa, onde hoxe seguen estando moi presentes para traballar no mar, á parte do seu uso como embarcación de lecer. En Cambados desapareceron totalmente da vida mariñeira; pero no primeiro terzo do século pasado e na posguerra, moitos mariñeiros do barrio cambadés de San Tomé (e só algúns mariñeiros do de Fefiñáns) a partir de outubro andaban ás ostras e ás vieiras en dornas de escarva (ou de calime), construídas ó xeito das embarcacións vikingas —ou ben en dornas de tope, de construción mediterránea—, todas elas aparelhadas con vela de relinga (a popular “vela de cuadro” en Cambados); e na primavera e verán esas dornas podían achegarse ás postas de peixe de Sálvora, mesmo saíren da boca da ría.

Dornas atracadas no peirao de Cambados ou varadas na antiga praia de San Tomé son imaxes que aparecen en diversas postais cambadesas de antes de 1936, imaxes que ó vivo tantas veces presenciaria Cabanillas, como tamén as vería veleando polo seu “lago cambadés”, onde o poeta ten paseado, alá nos anos 40 e 50, no bote *Felipe II* do seu amigo médico Sarmiento, que atracaba ese bote na ribeira de

Cheira a resina, fiúncho e marusía. *A paisaxe do mar da Arousa na poesía de Ramón Cabanillas*

Fefiñáns. Á parte de referencias á dorna en diversos poemas, esa funcional e literaria embarcación é o tema de dous fermosos poemas.

Na composición “Mariñeira” (*Vento mareiro* 1921) trata o naufraxio dunha “dorniña pulpeira” un día de leste duro e de mar bravo. O mar ferve e o vento brúa, mais un refacho acabará coa pobre da polbeira que entre salseiros ía coa “vela a catro rizos bolinando” e co patrón cos ollos chantados nos “cons ergueitos da lonxana costa”:

Leste duro
 Mar bravo.
 Curiscadas da choiva.
 A noite vai rubindo
 cabaleira na sombra.
 As fortes ás tendidas,
 inquedadas, sin rumbo, silenzosas,
 levadas pol-o vento
 déixanse ir as gaivotas.
 (...)
 Un refacho asubiante
 abate a verga e tronza o palo, as cordas
 estalan, e un instante ábrese a vela
 e cai o plan no mar...
 Galgan as olas
 ouveando roucas, como cans famentos
 en asalto dos cons...
 ¡Probe da dorna!

No poema sen data “Veiramar” o tema é unha dorna que soportou “frentes invernías”, que non temeu arroaces nin refachos, que se enfrontou ó “duro leste traicioneiro”, esa dorna, de vella, estase a desfacer no areeiro, mentres unha ghai-vota, “como unha ibis sagra”, repousa inmóbil nunha caverna apodrecida:

Tumbada, quilla ó aire,
 desfaise no areeiro a vella dorna.
 Groria e relembro dos lonxanos días
 nos que se déu ó mar como unha noiva,
 repulida e locente das carenas,
 ben presada de estopas,
 a branca vela ó vento, cantareiro
 nas atesadas cordas...!
 Noites de lúa crara,
 fondeada na posta,
 deixándose ir e vir de vagariño

nas latexantes ondas,
 (...)

Tumbada, quilla ó aire,
 desfaise no areeiro a vella dorna...
 Nunha cuaderna núa, apodrecida,
 está pousada, inmobre, cavilosa
 ollando a lonxanía,
 como unha ibis sagra, unha gaivota.

E coas pinceladas finais do citado poema “Á sombra do pinal”, de *Vento mareiro*, remato estas notas sobre a paisaxe do mar da Arousa evocada por Cabanillas, quen, en palabras de Fernández del Riego (2001), ofrece na súa obra “unha mestura das sensacións visuais coas acústicas, mesmo coas olfativas”:

¡Pinal de Tragove,
 rei da soedá,
 que rosmas altivo,
 diante dos misterios do ceo e do mar,
 do pobo galego
 a queixa ancestral!

Bibliografía

- CABANILLAS, R. (1959): *Obra completa*. Buenos Aires: Galicia [O volume foi preparado por Francisco Fernández del Riego].
- CABANILLAS, R. (1979): *Obras completas*, vol. I e II. Edición e notas de X. Alonso Montero. Madrid: Akal.
- CABANILLAS, R. (1981): *Obras completas*, vol. III. Edición, limiar, notas e bibliografía de X. Alonso Montero, Madrid, Akal.
- DÍAZ-FIERROS VIQUEIRA, F. (2003): “A paisaxe. Un diálogo coa natureza desde o sentimento e a razón”, en F. Díaz-Fierros Viqueira e H. Monteagudo (coords.): *Carlos Casares. A semente aquecida da palabra*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 209-217.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F. (2000): “A miña visión do poeta cambadés”, *Pontenorga. Revista de Estudos Sociolingüísticos* [=Actas das I Xornadas sobre Ramón Cabanillas. Cambados 6-7 novembro 1999], 2, pp. 21-31.
- FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F. (2001): “Paisaxe e literatura”, en A. Pérez Alberti (coord.): *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego IV As paisaxes de Galicia. Claves para a súa interpretación*, vol. 1. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, pp. 207-218.

- FERNÁNDEZ REI, F. (1999): *Ramón Cabanillas, Manuel Antonio e o Mar da Arousa. Dúas singraduras na construción dun idioma para unha patria*. A Coruña: Real Academia Galega.
- FERNÁNDEZ REI, F. (2000): “O mar na obra literaria de Ramón Cabanillas”, *Pontenorga. Revista de Estudos Sociolingüísticos [=Actas das I Xornadas sobre Ramón Cabanillas. Cambados 6-7 novembro 1999]*, 2, pp. 77-104.
- FERNÁNDEZ REI, F. (2001): “O mar na literatura galega: ondas, ventos, illas, ribeiras e vagallóns”, en A. Pérez Alberti (coord.): *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego IV As paisaxes de Galicia. Claves para a súa interpretación*, vol. 1. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, pp. 219-260.
- LEMA SUÁREZ, X. M^a (2001): “A paisaxe galega na arte”, en A. Pérez Alberti (coord.): *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego IV As paisaxes de Galicia. Claves para a súa interpretación*, vol. 1. Santiago de Compostela: Museo do Pobo Galego, pp. 261-308.